

NASTÁVÁ UŽ V ESTETICKÉM HODNOCENÍ KRAJINNÉHO RÁZU POLOJASNO?

RECENZE
PUBLIKACÍ

Krajinný ráz, jehož hodnocení zakotvuje v §12 zákon o ochraně přírody a krajiny 114/92 Sb., ve znění pozdějších předpisů, je chráněn před činností snižující jeho estetickou a přírodní hodnotu v tzv. obecné ochraně přírody, která nezahrnuje zvláštní ochranu podle třetí části zákona (kde z výčtu zvláště chráněných fenoménů víme, o které hodnoty se jedná). Estetické hodnoty v zákoně nikde samostatně definovány nejsou. Musíme se proto držet odborných podkladů a metodik, které se estetickému hodnocení krajiny věnují. Mezi velmi užitečné odborné podklady tak patří obě recenzované publikace, které problematiku environmentální estetiky shrnují v aktuální podobě.

V metodikách estetického hodnocení krajinného rázu dosud panovalo především mezi přírodovědně orientovanými odborníky značné přití. Ucelené metodiky si vypomáhaly více či méně subjektivními postupy (viz např. nejucelenější a dosud nejpodrobnější publikace J. Löwa a I. Michala, *Krajinný ráz*, Lesnická práce 2003). Taxativní hodnocení, které propagovala Jarmila Kocourková (*Ochrana Přírody* 52: 18-24, 1997) zase připomínalo hodnocení ekologické stability a v dnešní době bych je považoval za dalece překonané (kromě toho, že bylo také subjektivní). Na druhou stranu snahu o přehled „pozitivních“ prvků zhodnocujících krajinný ráz je třeba vnímat dobovou optikou pozitivně. Jistou použitelnost vykazuje koncept tzv. obrazu krajiny („image“, navazuje na K. Lynche, *Obraz města*, Polygon 2004), opět se ale pohybujeme v rovině subjektivního působení objektu krajiny na svého pozorovatele. Ne nadarmo s „image“ pracují právě architekti, zůstává zde však otevřená otázka, nakolik je cílem estetického hodnocení vyjádřit užitečnou/hodnotnou krajinného rázu (musí být krajina užitečná, aby byla hodnotná?). Estetickému hodnocení je podle znění zákona přisouzena náplň souladu harmonického měřít-

ka a vztahů v krajině, a je spojováno s vizuálním projevem (Vorel a Kupka, *Krajinný ráz – identifikace a hodnocení*, ČVUT Praha 2011). Tento přístup byl a je opakovaně kritizován environmentálními estetiky jako zplošťující danou problematiku jen na určitou výseč. Neuspěl ani pokus o aplikaci metody sémantického diferenciálu, nástroje používaného pro analýzu vnímání výtvarného umění. Tato metodika se pohybuje na pomezí psychologie a estetiky a pracuje se skupinou hodnotících respondentů, tedy s něčím, co lze považovat za kolektivní nebo snad i většinový názor při vysokém počtu respondentů. Je ovšem sporné, zda právě kolektivní laický názor je tím, co expertní hodnocení krajinného rázu potřebuje, byť jak umění, tak krajina jsou humánními konstrukty. Tyto metodiky mají smysl spíše pro hodnocení spokojenosti respondentů, např. s turistickými atraktivitami. Přestože atraktivita místa je nepochybně spojena s pozitivním vnímáním krajinného rázu zahrnujícím i jeho estetickou hodnotu, a jakkoliv dnes jsou metodiky hodnocení atraktivity míst pro jejich návštěvníky pokročilé, nelze je aplikovat na estetické hodnocení, neboť reprezentují jen dílčí pohled tzv. „lidové“ estetiky jakožto souboru mikromýtů tradovaných v laické veřejnosti (blíže V. Zuska: *Krajinný ráz a „lidová“ estetika*. – In: Klvač P. [ed.], *Člověk, krajina, krajinný ráz*, Brno 2009). Proto jakýkoliv posun na poli estetického hodnocení krajiny lze považovat za přínosný, zejména pokud si uvědomíme, jak často se s tímto termínem v praxi setkáváme a v jakém kontextu. Měly by k tomu posloužit i následující dvě publikace, které shrnují přístupy environmentální estetiky.

V první recenzované publikaci¹⁾ se nejprve seznámíme s teorií a vývojem oboru včetně racionálních (znalostních) a emocionálních postojů k estetickému hodnocení, resp. k pojetí hodnoty krajiny skrze příběh nebo zážitek (dobře se to čte, ale transformovat to do hodnotícího

nástroje lze opravdu jen s velkou dávkou představivosti). Je poměrně obtížné instrumentalizovat pro potřebu metodiky estetického hodnocení krajiny pojmy, jakými jsou „estetický prožitek“ nebo „estetická zkušenost“. Estetickou dimenzi snad lze podchytit zaujetím „estetického postoje“ jako jisté náhražky expertního posouzení, který by v zásadě neměl být závislý na dobové estetické normě a obecném vkusu. Proto doporučuji číst knihu reverzně, tedy začít nejprve přílohami. V příloze „Estetické preference přírodního prostředí a přírodní vědy“ pak K. Stíbral předkládá historický exkurz popisu estetiky krajiny ve vztahu k jejímu vnímání a připomíná dva koncepty ze 70 let (topofilie, zkušenost s krajinou). Oba lze interpretovat dlouhodobou koevolucí a přežíváním člověka spíše v mozaikovitě otevřené krajině (viz také teorie habitatu a refugia, vidět a nebyť při tom viděn), což předznamenalo i teorii savany (přirozená preference krajiny savanovitěho typu, tedy parkové, resp. arkadské krajiny). Z 90. let pak autor přibližuje koncept S. a R. Kaplanových (kniha *Zkušenosti přírody*), kteří určili čtyři kritéria: v rovině porozumění jsou to soudržnost a čitelnost, v rovině průzkumu pak komplexita a tajemství. Autor vyjadřuje přesvědčení, že estetické preference mají i biologické základy, ovšem s omezenou možností predikce preference konkrétního prostředí. V závěru autor připomíná určitou ošidnost fotodokumentace, zejména tzv. fenoménu fotogeničnosti, kdy fotograf přetváří objektivní realitu na subjektivně idealizovaný obraz.

V další příloze s názvem „Estetické hodnocení krajiny v ČR“ je estetické spojováno s formálními vlastnostmi na poli krajinného designu. Autorka K. Pařízková velmi přesvědčivě rozebírá laické přístupy k estetické odbornosti

1) Bakošová B., Pařízková K., Stíbral K., (2015): *Kapitoly z environmentální estetiky. Současná kulturní dimenze krajiny a přírody*. – Masarykova univerzita, Brno, 184 str. ISBN: 978-80-210-7812-3. Publikaci lze stáhnout na adrese URL: http://humenv.fss.muni.cz/wp-content/uploads/Bakošová_Pařízková_Stíbral_Kapitoly-z-environmentální-estetiky.pdf

výše zmíněných metodik estetického hodnocení krajinného rázu a postihuje jejich základní problém – záměnu estetického hodnocení za smyslové, kdy místo estetické hodnoty se měří míra subjektivního potěšení. Ani negativní vymezení (absence rušivých jevů) nefunguje. Je tedy otázkou, nakolik mohou metodice hodnocení napomoci pojmy, jako jsou harmonie, krása, malebno a vznešeno (viz také K. Stíbral, O malebnu, Dokořán 2012). Nebo má být krajina srozumitelná, tj. přehledná, bezpečná a nezáludná? Musí „dobrá“ krajina obsahovat výrazný prvek? Tyto a další otázky autorka kapitoly klade, aniž by se však dobrala jasného závěru, jak estetickou hodnotu krajinného rázu vyjádřit. Víme, jak estetické hodnocení nedělat, ale zatím stále ještě nevíme, jak je lze objektivizovat, pokud je to vůbec možné. Odborník by pak měl posoudit, nakolik je pácháno „násilím na přirozenosti“ a autorka inovativně navrhuje jako doplněk k přírodním hodnotám obhajobu lokálnosti a diverzity tradic, které jsou specifické a unikátní. Protože banální a laická komunikace estetické kvality krajiny může vést k jejímu podhodnocování, metodika hodnocení krajiny poněkud překvapivě vyústila v doporučení kultivovat osobnostní růst hodnotitele, který má cíleně zvyšovat senzitivitu a dbát na zpětnovazební mechanismy hodnocení. K pochopení tohoto doporučení nám opět pomůže již výše citovaný text V. Zusky. Jedná se o kultivaci estetického prožitku založeného na uvědomění si poznávání novosti. Tedy novost, změna, kontrast, opakovaná recepcie a reinterpretace poznání a prožití vedou k osvojení hodnot a hledání nových významů (což by mělo být tou pravou podstatou a smyslem estetického hodnocení).

o přírodě jako masce krajiny (ach ta filozofie...). Dostaneme se opět ke Kantovu nezajímavému zálibení, jehož výklad bych laicky popsal jako snahu o obecně platný estetický soud, který dokonce může vycházet i ze subjektivního vjemu, neovlivněného ovšem užitou hodnotou pro daný subjekt. Vložená příloha fotografií Tajga Bezděžská čtenáře stále ještě udržuje v pocitu, že se lze metodiky estetického hodnocení dobrat, protože text a popisky fotografií jsou psány srozumitelným jazykem, ač jsme z racionální roviny opět sklouzli k emoční percepci. Ošidnost zobrazení a hodnocení krajiny demonstrovuje K. Stíbral na pozadí teorie malebna (formulované už na přelomu 18. a 19. století), na konkrétním příkladu hodnocení krajiny podle fotografií, které fakticky představují jen její výřez a opomíjejí tak celistvost jakožto veledůležitý parametr krajinného rázu. Zde je pro účely hodnocení krajinného rázu poučné připomenout přístupy formulované H. Reptonem (1795), s nimiž pracuje krajinářská architektura navíc oproti krajinomalbě / fotografii: (a) proměnlivý úhel pohledu, (b) rozlehlé vizuální pole, (c) pohled z kopce dolů, (d) trajektorie světla během dne, (e) častá nevýraznost popředí.

V další víceméně srozumitelné kapitole popisuje J. Staněk „půvaby“ krajiny, které tvoří dominantní linie a křivky (řeka, ale i serpentina cesty, vlny horizontu atp.), stromy s nápadnou kuru-

Druhá recenzovaná publikace²⁾ přináší poněkud hravější texty „Krajina jako maska přírody“ (tomu lze ještě porozumět), abychom vzápětí přemýšleli

o solitérní duby, vrby, atp.), průhledy do luk, „líbezná místa“ (odpočinku, hry dětí atp.), přívětivé ovzduší, věčné jaro. Nezbývá, než se smířit s tím, že krajina zůstává kdesi na pomezí mezi vědou a uměním (jak ostatně zdůrazňuje V. Faktorová v závěrečné kapitole), mezi univerzálním a národním, mezi racionálním a emotivním světem, a její estetická hodnota tak ještě dlouho bude předmětem laikovi spíše méně srozumitelných úvah. Na této recenzi jsem však zároveň chtěl také ukázat, že zde vlastně neexistuje žádná ostrá hranice mezi estetikou a ne-estetikou krajiny, což ovšem není závěr, který by nám ulehčil původně vytyčený cíl – dobrat se toho, jak to s estetickým hodnocením krajinného rázu vlastně je a jakým způsobem by jeho metodický postup měl být navržen.

Můžeme se ale na celou problematiku ještě podívat také z poněkud odlišného úhlu environmentální psychologie. Z výzkumů nositele Nobelovy ceny D. Kahnemana (Myšlení rychle a pomale, Jan Melvill 2012), který se zabýval psychologií rozhodování v teorii zisku a ztráty a společně s G. Kleinem také validitou intuitivních expertních odhadů vyplývá, že pokud je prostředí opakovatelné a nese opakující se atributy, jejichž hodnocení se lze praxí a zkušenostmi naučit, což v zásadě pro krajinu platí, pak je i expertní zaujetí estetického postoje či vnesení „estetického soudu“ (ve smyslu úsudku) v zásadě metodicky uchopitelné a hodnotící nástroj lze operacionalizovat. To už by ale vydalo na recenzi další knihy s obsáhlou doplňkovou literaturou a potřebu zacíleného výzkumu, a proto se na závěr spokojíme s konstatováním, že světlo na konci tunelu problesklo a metodiky estetického hodnocení krajinného rázu se snad přece jen jednou dočkáme.

*doc. RNDr. Tomáš Kučera, Ph.D.
Přírodovědecká fakulta
Jihočeská univerzita České Budějovice*

2) Stíbral K., Faktorová V. (eds., 2015): Krajina – maska přírody? Studie k estetice krajiny a environmentu. – Episteme, České Budějovice, 190 str. ISBN: 978-80-7394-569-5.